

## KRITIKA I BIBLIOGRAFIJA

P. ROESCH, *Études béotiennes*, Paris 1982 (izd. Institut Ferdinand-Courby, Lyon, i Éditions E. De Boccard, Paris), X + 562 str. in 8°, s osam karata i tabli u tekstu i 20 tabli na kraju knjige.

Paul Roesch se bavi istorijom, epigrafikom i arheologijom stare Beotije gotovo dvadeset godina. Zamašnim, sadržajnim tomom „Beotskih studija“ koji ovde beležimo zaokružio je niz svojih specijalnih istraživanja o prošlosti Epaminondinog plemena. U toj bogatoj produkciji, posvećenju uglavnom institucijama helenističke Beotije, izdvaja se knjiga *Thespiens et la Confédération béotienne* (Paris 1965).

„Beotske studije“ su ostale u sferi strukturalne istorije helenističke epohe. One nisu sistematska sinteza stvari poznatih odranije nego splet analitičkih radova o različitim funkcijama beotskog društva u dobu poslednjeg beotskog saveza, koji je delovao od 338. do 172. g. pre n.e. Kako autor napominje u *Predgovoru* (str. VI—VII), „Studije“ se drže preporuke klasične književnosti da se svako delo ima podvrći principu triju jedinstava. Pored jedinstva vremena i prostora, Roesch vodi računa i o jedinstvu radnje: izabrani su oni vidovi beotskog života u IV—II veku pre n.e. koji se tiču plemenske federalne države, njenog organizma i njene evolucije.

Brojna pitanja obrađena u Roeschovoj knjizi grupišu se u četiri krupne teme: beotski kalendar (str. 1—87), kultovi i kulturna udruženja (str. 91—225), ustanove i savezni zakoni (str. 259—411) i federalno građanstvo Beotije (str. 415—500). Zadržaćemo se kratko na svakoj od njih da bismo čitaocima *Žive Antike* ukazali na vrednost novih rezultata i pravac u kojem pisac „Studija“ uopštava pojedinačne zaključke do kojih je došao.

U prvom poglavlju ispitani su svi podaci o saveznom i gradskim kalendarima Beotije (računanje odn. nomenklatura dana, meseci i godina). Osnovnu građu pružaju natpisi helenističkog doba (247 publikovanih i tri koja se ovde objavljuju i tumače po prvi put), ali se Roesch koristio i vestima iz literarnih izvora, uključujući Hesiodove *Poslove i Dane*. Sudeći po još nedovoljnom izvornom materijalu, lokalni i federalni kalendar Beotije se u suštini podudaraju; bar za epohu poslednjeg Saveza, može se govoriti o istovetnosti pomesnog i centralnog sistema u hronološkom pogledu. Valja naglasiti da su Beočani poznavali — izgleda, pre Atinjana — zvaničnu, intenzivnu upotrebu interkalarnih dana. Jedan dokumenat iz znamenitog Nikaretinog dosijea u Orhomeni datovan je u četvrtu interkalarnu numeniju meseca Damatrija (str. 19, 58—59). Neshvaćen pre Roeschove revizije, ovaj datum je od pomoći i našoj orijentaciji u poznatiju kontroverziju oko atinske hronologije. On podržava, protiv Meritttove, Pritchettovoj koncepciju o karakteru atinskog trojnog kalendara (civilni, arhontov, „astronomski“).

Vodeća nit sledećeg poglavlja je doprinos kulta — bogovi, hramovi, svetkovine, verska udruženja — etničkoj koheziji starih Beočana. Zevs Karajos, Atina Itonija, Posejdon iz Orhesta, Apolon Ptojski najjasniji su primeri uticaja društvene nadgradnje na proces federalizovanja beotskog plemena. Istaknuto mesto u Roeschovom razmatranju ovih pitanja ima halijartski dekret o obnovi ptojskih igara. Objavljen srazmerno skoro, 1968. godine (*BCH* 92, str. 616—624), halijartski spomenik nije bio dobro protumačen; on, međutim, daje niz ključnih obaveštenja o unutrašnjoj politici Saveza u III stoleću. Stavljajući ga u kontekst događaja i so-

cijalnih stanja tog vremena, Roesch je poboljšao čitanje, datovanje i razumevanje ne samo halijartskog natpisa nego i većeg broja drugih epigrafskih tekstova koji se tiču, direktno ili posredno, beotskih *sacra* (prvenstveno *IG VII* 4135—4137).

Za istorijsku nauku u užem smislu, najvažnije su stranice koje se bave institucijama i legislativom federalne Beotije (odnos centralne i pomesne vlasti, savezne finansije i sudstvo, Savez u međunarodnim odnosima 338—172. g., federalni zakon o vojnoj obuci iz 252—245. g.). Nemoguće je u okviru sažetog prikaza pobrojiti mnoge i uverljive novine što ih nalazimo u „Beotskim studijama“; Roeschov zaključak je da pravna strana federalizma starih Beočana — suprotno nepovoljnom mišljenju koje o njihovom koinonu iznosi Polibije, kako implicitno tako eksplicitno (npr. *XX* 4—7) — otkriva „jednu organizaciju istovremeno centralizovanu, elastičnu i efikasnu“ (str. 411). Istaćićemo lepo izlaganje posvećeno zakonu iz 252—245. g. (editor primus spomenika je sam autor). Tu se odredbe o reformi saveznog naoružanja i taktike prate u kontekstu etolskog rata a beotski poraz kod Heroneje (god. 245) tumači neuvežbanošću savezne falange, koja se još nije bila navikla na novoprihvaćene uzore makedonskog bojnog reda. Uopšte uzevši, prijateljstvo s antigonidskom kraljevinom bilo je konstanta spoljne politike poslednjeg Saveza. O bliskosti tadašnjih makedonsko-beotskih interesa svedoči, na različite načine, i većina međudržavnih ugovora (od 228—227, 224, 192, i 174—173. g. pre n.e.) koje pisac ispituje — iz nekoliko uglova — da bi osvetlio odnos Koinona i njegovih članica u osetljivom području međunarodnog prava. Na kraju III i početku II veka, beotska spoljna politika suštinski zavisi od sukoba Rimske republike s helenističkim monarhijama, sukoba koji je zahvatio i današnje jugoslovenske teritorije; stoga su ti međudržavni dokumenti — načelno nadahnuti antirimskim stavom Beotovog etnosa — zanimljivi i za istraživače antičke istorije naše zemlje.

Poslednje poglavlje odgovara na bitno pitanje beotskog i, uopšte, starogrčkog federalizma: da li je postojalo savezno građanstvo u poslednjoj fazi razvoja ove složene države. Pretresavši obiman izvorni materijal — težak zbog geografske disiparantnosti, hronoloških i kontekstualnih problema — Roesch pokazuje da je u Koinonu paralelno važilo i lokalno i savezno pravo građanstva<sup>1</sup>. Ova dvojnost je stajala u skladu s opštom strukturom samog Koinona, koji je srećno uravnotežio centripetalne i centrifugalne težnje, protivrečne ali svojstvene svakom federalnom organizmu. Dobijenu iz mnoštva induktivnih istraživanja, konstataciju o uspejoj bivalenciji beotskog federalnog uređenja — s ostvarenim idealom unutrašnje, pomesne autonomije i plemenskog jedinstva prema spoljnom svetu — Roesch ističe i u kratkom *Zaključku* svog dela, na str. 501—503.

<sup>1</sup> Kao jedan od znakova postojanja federalnog građanstva autor s pravom navodi beotske dekrete o federalnoj prokseniji (str. 416 i *passim*). Na taj način, beotska građa podržava gledište (S. Dušanić, *Arkadski Savez IV veka*, Beograd 1970, str. 142. 338), još uvek sporno, da je federalna politeja važila i u Arkadskoj ligi IV veka, koja je takođe donosila odluke o podarenju proksenije „svih Arkadjana“ strancima prijateljski raspoloženim prema ovoj složenoj državi (up. *IG V* 2, 1, izglasan za Atinjanina Filarha); beotske epigrafske analogije su tu važne što daju i drugačijih dokaza o beotskoj saveznoj politeji dok nam siromašni repertoar natpisa Arkadskog koinona svedoči zasad o istoj pojavi samo Filarhovim dokumentom, manje probativnim, Konstitucionalne sličnosti između dvaju Saveza nisu sezale duboko u periodu pre 362. ali su mogle postati приметnije posle 338, kad su obe organizacije obnovljene (i reformisane?) pod makedonskim uticajem. Beotske prilike se stoga daju iskoristiti da osvetle arkadsku situaciju u još jednoj neizvesnoj tački. Roesch je utvrdio da među Beočanima nema saveznog građanstva pre Heronejske bitke (338), za života tzv. Tebanske lige (god. 378—338); ono je verovatno uvedeno s Filipovom intervencijom u Beotiji 338 (str. 497). Vreme nastanka Filarhovog natpisa nije fiksirano: naučnici se većinom kolebaju između dveju mogućnosti (oko 363. ili 338—335. g.). Kako dokument pretpostavlja postojanje savezne politeje, poređenje sa stanjem u Beotiji ide u korist našoj tezi da je Filarh postao arkadski proksen *posle* Heronejske bitke (Dušanić, *Arkadski Savez*, str. 169—170. 336—337; verovatno c. 336—335).

Nadamo se da će čitalac prethodnih redova steći izvesnu sliku o važnosti, vrednosti i zanimljivosti „Beotskih studija“. Reč je o knjizi koja osvetljava niz nerazjašnjenih činjenica beotske i helenističke istorije<sup>2</sup>. Više od toga, svojom usredsređenošću na krupni fenomen federalizma, ona nam pomaže da shvatimo glavne tokove razvoja opštegrčkog i opšteantičkog društva: po bogatstvu raspoložive građe, dužini trajanja, tipičnosti ustanova i mestu u internacionalnim zbivanjima, beotski Koinon je među vodećim grčkim državama federalnog karaktera. Dodaćeno da je i među najbolje ispitanim — zaslugu za ovu prednost nose, većinom, radovi Paul Roescha. Oni se odlikuju metodom svojstvenim francuskim istraživačima grčke starije, posebno školi L. Roberta i J. Pouilloux, dvojice naučnika čija su imena dobila počasno mesto u Roeschovom *Predgovoru* (str. VII). Odan analitičkom postupku, taj metod podrazumeva integralno i samostalno korišćenje izvora raznih vrsta — epigrafskih, literarnih, arheoloških — i organsko prožimanje lokalnog i opšteg u tumačenju pojava iz prošlosti antičke Grčke. „Beotske studije“ su udovoljile zahtevima oba reda; podvučičemo samo Roeschovu visoku kompetenciju u epigrafici, dijalektologiji i istorijskoj geografiji, disciplinama bez čije kompleksne primene nema pravog razumevanja stare Beotije. Nastavljajući onim smerom rada koji su utvrdili njegovi prethodnici, Roesch je dodao i jednu ličnu notu, jezgrovitost, koja je obeležila ne samo njegov pristup proučavanoj materiji nego i oblike njegovog izlaganja.

S. Dušanić.

Primljeno 29. XI 1982.

Filosofski fakultet, Beograd.

<sup>2</sup> Pisac ove beleške, čije interesovanje za grčki federalizam vodi preko arkadske istorije IV stoleća, nije mogao ulaziti u diskusiju prebogatih pojedinačnih zaključaka Roeschovog dela. Ukazaće ipak na dve sitne pojedinosti u kojima bi dopunio, odnosno modifikovao, ono što je u „Studijama“ rečeno. Privlačan je Roeschov predlog (str. 266—267) da se sporno mesto na završetku beotskog ekskursa u Oksirinskog anonimna (XVI 4, Bartoletti; up. *Ž. A.* 13—14, 1964, str. 119—134) tako interpretira što će se pod *καὶ τὰ κοινά* podrazumeti (bez uklanjanja sveze) „organismes communs de la Confédération“ (tj. arhont, beotarsi, sudski i finansijski magistrati itd.); izvesnu prepreku takvom tumačenju predstavlja, međutim, broj predikata (*συνεχάθει*), koji bi lakše išao (v. npr. J. Humbert, *Syntaxe grecque* [1955] str. 30—31) uz kolektiv „skupština“ nego uz pravi plural „federalni činioci“ (koristim se ovom prilikom da ispravim jednu omašku iz engleskog rezi-me-a u *Ž. A.* 13—14, str. 133: tu je trebalo da stoji „the Boeotian councils and the assemblies have been sitting in the Cadmea“, kao i u srpskoj verziji članka, str. 119—120, a ne — kako je odštampano — ista rečenica sa obrnutim redom subjekata, koju je Roesch naveo u svojoj analizi Anonimovog teksta). — Povodom jednog ex-voto Dionisu, načinjenog o trošku radnika u lebadejskim kamenolomima, Roesch piše (str. 183): „... on voit mal Dionysos, dieu de l'arbre, de la nature, du vin ou du théâtre, patronner un *koinon* de carriers“. Ipak, mineralno blago prirode (rude, kamen) i njeno zelenilo (uključujući vinograde i žito) činili su celinu, bar sa stanovišta antičke religije. Otud se u antičkim rudnicima i njihovoj podvrsti, kamenolomima, često poštuju božanstva prirode (Artemida — Dijana, Geja — Terra Mater, Demetra — Cerera, Pan — Silvan, itd.; v. npr. S. Lauffer, *Die Bergwerksklaven von Laureion*, II, Mainz 1956, str. 178 i d.; Dušanić, *ANRW* II 6, str. 58—59), *Istorijski Glasnik* [Beograd] 1980, 1—2, str. 13 n. 28, 24 n. 110) uključujući Dionisa — Liber Patera (v. npr. P. G. Oikonomos, *Ath. Mitt.* 35, 1910, str. 295; *CIL* III 1300, 7826); karakterističan je za ovo osećanje celine revers paulalijskog novca objavljen u Heada, *HN*<sup>2</sup> 287 i L. Ruzicke, *Die Münzen von Pautalia*, Sofia 1933, str. 110 br. 360.